

עיצוב לאומי פילנתרופיה ומגדר: ארגון הדסה והזירה הארץ-ישראלית

Erica B. Simmons, *Hadassah and the Zionist Project*, New York: Rowman & Littlefield, 2006, 239 pp.

ארגון 'הדסה' הוקם בשנת 1912 בתור ארגון נשים, והפך עד מהרה לאחד הגופים החשובים ביותר בעולם הציוני ובמיוחד בציונות האמריקנית. 'הדסה' היה הארגון הציוני הגדול ביותר בארצות-הברית בשנות השלושים והארבעים, ובני התקופה וחוקרים ראו בו אחד הארגונים הציוניים החשובים ביותר באותן שנים. מעמדו הייחודי של הארגון בא לידי ביטוי בדברים שאמר דוד בן-גוריון, יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית דאז, לפני חברי הנהלת הסוכנות בדיון שסיכם את ביקורו בארצות-הברית בשנת 1941:

ההסתדרות הציונית הכי גדול [כך!] – ובמובן ידוע גם היותר חשובה באמריקה זו היא ההסתדרות 'הדסה'. הפעם למדתי לכבד ולהכיר עוד יותר את ההסתדרות הזאת גם בתור ההסתדרות, גם בתור תנועה ציונית, אם כי עדיין פעולתה היא במידה ידועה פילנתרופית, הרי היא הרבה יותר ציונית מאשר חשבתי, ובמנהיגות שלה יש ציוניות טובות, הן עובדות באופן מצוין, מסורות לעבודה, מאורגנות באופן יפה וערות לשאלות וצרות ציוניים.¹

דבריו של בן-גוריון משקפים מציאות היסטורית שבה עוסקת אריקה סימונס בספרה על הארגון. סימונס מציגה תמונה מורכבת של פעילות 'הדסה' בזירה הארץ-ישראלית, החל מפעילות

המשלחת הרפואית של 'הדסה' בסיום מלחמת העולם הראשונה ועד העשור הראשון לאחר הקמת מדינת ישראל.

החל משנות התשעים התרחבה יריעת המחקר של תולדות הציונות, ואין הוא ממוקד עוד אך ורק באירוע המכונן של הקמת מדינת ישראל. במסגרת זו ובהתאם לשינויי הפרדיגמה במחקר ההיסטורי הכללי שולב בחקר ההיסטוריה הציונית והיישובית ההיבט המגדרי. בשל חשיבותו של ארגון 'הדסה' בתנועה הציונית ובעיקר בזירה האמריקנית והארץ-ישראלית יוחד לו מקום מרכזי במחקרים רבים. החוקרים הדגישו את תרומת נשות 'הדסה' לבנייה ולעיצוב של התנועה הציונית ושל ארץ-ישראל, במקביל להדגשת זווית המחקר המגדרית בתולדות הארגון.² למרות זאת קיים עדיין פער משמעותי בין חשיבותו של ארגון 'הדסה' כפי שתיאר אותה בן-גוריון לבין מקומו של הארגון במחקר, ומחקרה המעמיק של סימונס תורם לצמצום פער זה.

שני פרקיו הראשונים של הספר הם פרקי מבוא בעיקרם ומציגים את תולדות ארגון 'הדסה' מייסודו בשנת 1912 ועד תחילת הפעילות בארץ-ישראל, לקראת סיום מלחמת העולם הראשונה. 'הדסה' הוא ארגון ציוני שרוב פעילותו התנהלה בארץ-ישראל, אבל את דפוסי הקמתו ודרכי פעילותו ניתן להבין רק לאור שורשיו האמריקניים. לכן בצדק רב מדגישה המחברת את הקשר של 'הדסה'

1 בן-גוריון בהנהלת הסוכנות, 16 בפברואר 1941, אצ"מ, S100.

2 ראו למשל המאמרים הנוגעים ל'הדסה' בקובץ: Sh. Reinhartz & M.A. Raider (eds.), *American Jewish Women and the Zionist Enterprise*, Waltham, MA M. McCune, *The Whole Wide World*, 2005; וכן: M. McCune, *Without Limits: International Relief, Gender Politics, and American Jewish Women, 1893–1930*, Detroit 2005; מ' קצבורג-יונגמן, 'הדסה עשייה ואידיאולוגיה, 1956–1948', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"ח.

ומעורבות נמרצת במפעל עליית הנוער לפני מלחמת העולם השנייה, במהלכה, אחריה ובעשור הראשון לקיומה של המדינה, לרבות מימון המפעל.

אמנם חלק מהנושאים שסימונס עוסקת בהם בספרה כבר נדונו במחקרים קודמים, אך ריכוז החומר, חשיפת מסמכים ארכיוניים שטרם פורסמו ודיון ביחסי הגומלין בין פעילותה הציונית של 'הדסה' ובין הרקע האמריקני של הארגון יוצרים חיבור משמעותי וחשוב, המציג לקורא תמונה מרשימה של פעילות 'הדסה' בארץ-ישראל ובמדינת ישראל. סימונס עוסקת באופן מרתק בשינויים המורכבים בפעילותה הפילנתרופית של 'הדסה'. הארגון התאפיין במגמת התמקצעות ובשאיפה לפתח דפוסי עבודה המבוססים על ידע אקדמי ומקצועי ומלווים במערכת הערכה ובדיקה חוזרות ונשנות. קווים אלה בלטו במיוחד בשינוי הדרמטי שהובילה סליגסברג במערך בתי היתומים בארץ לאחר מלחמת העולם הראשונה, החל מפיקוח על משפחות אומנות ועד לדאגה שרק כוח אדם מקצועי יועסק בבתי היתומים. תהליך זה קשור היה באופן הדוק לתהליכים שהתרחשו בארגוני נשים משנות השלושים ואילך, וחבל שהמחברת בחרה שלא לעסוק בסוגיה זו בהקשריה הרחבים, בעוד שעמדה על הקשר בין 'הדסה' לארגוני נשים אמריקניים בכלל והפרוגרסיוויים האמריקנים בפרט בשנות העשרים המוקדמות.

סימונס שבה ומציינת כמה פעמים בספרה שמערך הרווחה של 'הדסה' בארץ יועד לערבים וליהודים כאחד והוקם מתוך רצון להגביר את שיתוף הפעולה בין שני המגזרים. זו היא הבחנה חשובה, והיא קצה קרחון של סוגיה מרכזית. מנהיגות ארגון 'הדסה' נקטו בשנות השלושים והארבעים דפוסי פעולה שחרגו מהתחומים שהיו שמורים לארגוני נשים ולקחו חלק בעיצוב המדיניות הציונית בתנועה העולמית ובארץ-

לפרוגרסיוויים האמריקנים, קשר שבא לידי ביטוי בפעילות הארגון למען רווחת תינוקות, ילדים ונערים בארץ-ישראל. פיתוח מערך רווחה לילדים, הגברת המודעות הציבורית לגורלם ועיצוב מערכת ביורוקרטית שתהיה אמונה על הטיפול בתחומים אלו היו מטרות היסוד של התנועה הפרוגרסיווית האמריקנית, והנהגת 'הדסה' פעלה ליישם מטרות אלו הלכה למעשה בארץ-ישראל, החל מיצירת מערך טיפות חלב, דרך טיפול ביתומים ועד הקמת גני משחקים.

שני פרקי המבוא וכן שאר פרקי הספר מלמדים על החשיבות האדירה של פועלה של הנרייטה סולר, מייסדת הארגון ומעצבת דרכו האידאולוגית והמעשית. שלא כרוב חברות 'הדסה' וכלל ציוני ארצות-הברית, סולר עלתה לארץ-ישראל בשנת 1920 אבל המשיכה למלא תפקיד מרכזי בארגון עד פטירתה, בשנת 1945. אף שאין הדבר עולה מן החיבור שלפנינו, העמקת המחקרים על 'הדסה' מחייבת הרחבת היריעה לדמויות מרכזיות אחרות בארגון. למשל בספר מופיעות גם דמויותיהן של רוז ג'ייקובס, נשיאת 'הדסה' וחברת הנהלת הסוכנות היהודית בשנים 1937-1938, ואליס סליגסברג. מנהיגות אלו תרמו באופן מכריע לפעילות 'הדסה', והדבר רק נרמז בחיבור שלפנינו. יש להדגיש במיוחד את תרומתה של ג'ייקובס למעורבותה של 'הדסה' בסוגיית יחסי יהודים-ערבים בארץ-ישראל ואת תרומתה החלוצית של סליגסברג לטיפול ביתומים בארץ-ישראל.

ארבעת פרקי הבאים של הספר מציירים תמונה רחבה של פעילות 'הדסה' בארץ-ישראל: פעילות המשלחת הרפואית של הארגון לאחר מלחמת העולם הראשונה, יצירת מערכת ההכשרה הרפואית בארץ, הקמת מערך טיפות החלב וההדרכה לאימהות, בניית גני משחקים, טיפול ביתומים, מאבק למען זכויות נשים ביישוב

על ההיסטוריה של מערכת הבריאות היישובית וממסכים של מנהיגות הארגון שפעלו בארץ-ישראל.³

ראוי לציין שפעילותן של מנהיגות ארגון 'הרסה' בתנועה הציונית ובארץ-ישראל החל מסוף שנות השלושים ועד הקמת מדינת ישראל, ובמידה מסוימת גם בעשור הראשון לקיום המדינה, הייתה חלק מפעילות נמרצת של כלל הציונות האמריקנית בשתי הזירות. בשנים אלו לא הסתפקו ציוני ארצות-הברית במתן שירותי תמיכה כלכלית ופוליטית לתנועה הציונית וביקשו למלא תפקיד משמעותי בעיצוב דרכה של התנועה.

סימונס מצביעה על הקשר בין הרקע האמריקני של ארגון 'הרסה' לפעילותו ביישוב ובמדינת ישראל, אבל להערכתו קשר זה היה מורכב יותר משהיא מראה. בחינת פעילותן של מנהיגות 'הרסה' בשנות השלושים והארבעים מלמדת על מערך יחסי הגומלין בין הזירה האמריקנית, הציונית והיישובית. הפעילות בארץ-ישראל הקרינה על מעמדן של נשות 'הרסה' בארצות-הברית ואפשרה להן להתמודד טוב יותר עם המגבלות שהצרו את צעדיהן כארגון נשים ציוני בארצות-הברית. הממסד הציוני האמריקני, שהיה מורכב רובו ככולו מגברים, ניסה להכפיף את ארגון 'הרסה' למוסדות הציוניים בארצות-הברית, והדבר יצר מתח ומאבק מתמיד בין מנהיגות הארגון לבין רבים בממסד הציוני אמריקני. לעומת זאת מעמדו של ארגון 'הרסה' בארץ-ישראל היה שונה. מטבע הדברים עצמתן הכלכלית והארגונית של נשות 'הרסה' הייתה משמעותית בארץ-ישראל הרבה יותר מאשר בארצות-הברית, וזאת בשל המצוקה ששררה ביישוב היהודי בארץ. למרות הקשיים

ישראל בתחומי הביטחון והכלכלה. תגובת הנגד החריפה על פעילותן של מנהיגות 'הרסה' נבעה משילוב של מניעים מגדריים ושל התנגדות יסודית למגוון הדעות שייצגו בתחומי הכלכלה, הביטחון והמנהל, ונימוקים מגדריים נוצלו על מנת לטרפד את פעילותן של מנהיגות 'הרסה' בספרה הציבורית הציונית. שלא כפי שמצטייר בספר, ההתנגדות לארגון 'הרסה' באה לידי ביטוי לא רק בפעילות נגד מנהיגות הארגון שביקשו להשתתף בניהול סוגיות ביטחוניות וכלכליות. ההנהגה הציונית לגווניה ביקשה לצמצם גם את עצמאותו של ארגון 'הרסה' בתחומי הרווחה, הבריאות והחינוך, כפי שעולה ממחקרים קודמים

רוז הלפרן,
מהמנהיגות
הבולטות של
'הרסה', יחד עם
רב-אלוף יגאל ידן
ביום העצמאות
תש"ט

3 למשל: ש' שורץ, 'סכסוך' 'הרסה'—קופות חולים בשאלת 'תעודת העניות' באמצע שנות העשרים — חקר אירועי, ביטחון סוציאלי, 44 (תשנ"ה), עמ' 58-76.

היה לנשים חלק בתהליכים היסטוריים וחברתיים רחבים בתנועה הציונית. מנהיגות 'הדסה' היו מעורבות במערכת היישובית והישראלית בשנים שבהן עוצבו מרכיבי יסוד של הלאומיות היהודית, ועובדה זו העניקה לפעילותן משמעות יוצאת דופן ומיקמה אותה בלב העשייה הציונית. כך סיפר היסטורי שהוא לכאורה נשי בלבד הופך לסוגיה המקרינה על ההיסטוריה הציונית.

ספרה של סימונס כתוב בצורה רהוטה, גדוש פרטים חשובים ומספר על אודות מהלכים ואירועים היסטוריים מרתקים. הספר מלווה ברשימה ביבליוגרפית הכוללת מקורות ארכיוניים מפורטים ובמפתח מדויק. אני משוכנע שחוקרים, סטודנטים וקוראים אחרים ימצאו בו עניין בהיותו תוספת מבורכת למדף הספרים העוסקים בהיסטוריה הציונית הארץ-ישראלית והישראלית ובמיוחד בהיבט המגדרי שלה.

שניצבו לפני נשות 'הדסה' בארץ, המצוקה הקלה את כניסת הארגון לזירה הארץ-ישראלית והפכה את פעולתו לאחד המהלכים המרכזיים בתהליכי המודרניזציה בארץ. המצב הייחודי בארץ-ישראל גרם לטשטוש ההגבלות שהוטלו על פעילות נשית בתנועה הציונית בכלל ובארצות-הברית בפרט. חשוב להדגיש שהפעילות של 'הדסה' בארץ-ישראל הייתה ממטרות היסוד של הארגון ולא התבצעה במטרה להשפיע על מעמדו בארצות-הברית. אך בדיעבד הצלחתו של הארגון ביצירתו ובהבנייתו של מרחב יוצא דופן של פעילות נשית ציבורית בארץ-ישראל השפיעה כאמור על מעמדו בארצות-הברית.

סקירת פעילותן של מנהיגות 'הדסה' בספרה של סימונס מלמדת על החשיבות בשילוב היסטוריה נשית במחקר ההיסטורי ובכלל זה בהיסטוריה הציונית. מסקירה זו עולה שבשנות הארבעים